

Magyar múlt, magyar jövő.

(Záróbeszéd.)

Dr. Hóman Bálint

m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A székesfehérvári tankerület tudós főigazgatója művelődéspolitikánk elvi célkitűzéseiből és gyakorlati követelményeiből kiindulva és az új igazgatási szervezet egyik tankerülete élén több éven át szerzett tapasztalatait mérlegelve, a múlt év nyarán kiállításon mutatta be tankerülete oktatásügyét, ezidén pedig tíznapos tanfolyamot rendezett a kerület nemzetnevelői számára.

A kiállításon bemutatásra került a tankerületi igazgatás szervezete, a felügyelet és ellenőrzés működése, a különböző fajta iskolák oktató módszere és munkásságuknak eredményei, az ifjúság szociális helyzete és tanulmányi előhaladása. A most befejezéshez jutott tanfolyamon kiváló tudósok és gyakorlati szakférfiak ismertették — élükön Magyarország tudós miniszterelnökével — a magyar föld, a magyar fajta, a magyar állam, a magyar társadalom, a magyar gazdasági élet és a magyar művelődés főkérdéseit és mai állapotát.

A tavalyi kiállítás és az idei előadássorozat egyaránt beillik abba az elgondolásba, melynek alapján folyik nemzetnevelésünk újjászervezése s melynek egyik legfontosabb törekvése a tanerőképzés és továbbképzés tökéletesítése.

A székesfehérvári tanügyi kiállítás adott először összefüggő és egységes képet az új tanügyigazgatási szervezet s a korábban egymástól elszigetelten élő, de most már a tankerületben közös irányítás alá került és szervesen egybefoglalt iskolafajták működéséről. A különböző fokon általános műveltséget adó és szakirányban működő iskolák munkájának ismertetésével, a közös problémák feltáráásával közelebb hozta egymáshoz a tanítói rendnek különböző iskolákban működő tagjait s valamennyiükben megerősítette, sőt — ahol erre netalán szükség volt — felébresztette a tanítói és nevelői hivatástudatot.

Ez az előadássorozat viszont a gyakorlati élettől a múltban bizony távol álló és elszigetelt életet élő iskolákban a régi rendszer formalizmusához

szokott tanítókat és tanárokat hozta közelebb a gyakorlati magyar élethez az államélet és a társadalom, a gazdasági és kulturális élet szakszerű ismeretével, mai állapotuknak és nagy problémáiknak taglalásával.

Mind a kiállítás, mind pedig az előadássorozat jelentős eredményt produkált a nemzetnevelők továbbképzése terén és példát szolgáltatott az egész ország minden tanítómestere számára megrendezendő hasonló tanfolyamokhoz. A kezdeményezésért és a kivitelért egyaránt köszönet illeti Balassa Brúnó főigazgató urat és nem mulaszthatom el, hogy itt a tankerület egész tanítószemélyzete előtt kifejezést adjak elismerésemnek és köszönetemnek, örömmel vállaltam ezt a záróelőadást is, melynek célja a magyar múlt és magyar jövő összefüggéseinek, a történelem és a mai magyar élet kapcsolatainak megvilágítása. Ezt a célt azonban nem történeti előadás tartásával kívánom elérni. Nemzetnevelőkhöz szólok a nemzetnevelés általános célkitűzéseiről és feladatairól, magukról a nemzetnevelőkről és röviden arról, hogy milyen szerepe van a történeti oktatásnak, a történelemnek mint nevelőtényezőnek az iskola életében.

A nemzetnevelés és különösképen az iskolai nemzetnevelés újjászervezését, a most folyamatban levő reformmunkálatokat közoktatási szervezetünk és rendszerünk fogyatékoságai tették szükségessé. Ilyen volt a tanulmányi rend avultsága és formalizmusa, ami egyfelől a tantervi anyag terjedelmében és tömörségében, másfelől a nevelőszempont elhanyagolásában nyilvánult meg és következménye a tanuló ifjúság túlterhelése s az iskolának az élettől való elszakadása lett.

Ilyen fogyatékoság a különféle iskolatípusok egymástól elszigetelt, öncélú élete; igazgatásuk és tanulmányi felügyeletük differenciáltsága, az egységes irányítás hiánya. Ennek tulajdonítható, hogy iskoláink egyrésze — különösen az általános irányú középiskolák — az életnevelés helyett könyvműveltséget osztottak, másrészük — a polgári iskolák és középfokú szakiskolák — maguk is a középiskola szerepében tetszelegve, ezt a példát követték, s végül a szoros értelemben vett szakiskolák megelégedtek az egyoldalú szakismeretek közlésével.

A harmadik alapvető hiba tanerőképzésünk fogyatékosága és a továbbképzésnek szinte teljes hiánya volt, holott a magyar iskola és a magyar nemzetnevelés s velük a nemzet jövője is azon múlik, rendelkezünk-e jól képzett és benső hivatást érző nemzetnevelőkkel. A legsikerültebb törvények és rendeletek, utasítások és tantervek, rendszerváltoztatások és szervezések sem segíthetnek megfelelő emberek nélkül. A magyar iskolaügy főproblémája a jó tanárok és tanítók kérdése. Ennek a kérdésnek helyes megoldásától függ iskoláink életképessége és tekintélye.

Nem szeretném ha félreértenének, mikor a tanerőképzés hibáiról beszélek. Nincs szándékomban elitélő bírálatot gyakorolni az elődeinket, jómagunkat, fiainkat oktató tanári rendről általánosságban. A múltban is voltak,

ma is vannak jó tanárok és tanítók, kiváló nevelők és hivatásuk magaslatán álló tanítómesterek. Ezeknek mindannyian hálával tartozunk, tanításukat és emléküket tisztelettel őrizzük. Meg kell azonban állapítanom, hogy a tanárok és tanítók létszámának gyarapodásával ezeknek a kitűnő pedagógusoknak a száma aránylagosan nagyon megfogyatkozott. A tanítói rend tagjainak mindegyikét nem tudta áthatni hivatásunk magasztosságának és erkölcsi felelősségünknek biztos tudata. Egyetemeken, főiskolákon, de középiskolákban is hányszor találkoztunk nagytudományú tanárokkal, akik a maguk tudós gögijének elefántcsont tornyában elzárkózva megelégedtek az ismeretek hatalmas tömegének közlésével a nélkül, hogy tanítványaik értelmének fejlesztésére és jellemének nevelésére bárminő gondot is fordítottak volna. A középiskolában és népiskolában hányszor találkoztunk tanárokkal és tanítókkal, akik rossz tisztviselőhöz hasonlóan végezték robotként munkájukat a katedrán s akiknek oktatómunkája kimerült a lélektelen magoltatásban, nevelőtevékenységük a nevelésükre vágyó ifjak kifigurázásában és szidalmazásában, avagy épen a nádpálca minél sűrűbb alkalmazásában. Ennek a tanítótípusnak pusztulnia kell a magyar iskolából, mert az iskola csak úgy felelhet meg hivatásának, csak *úgy* érhet el komoly sikereket és gyümölcsöző eredményeket, ha a benne tanító tanérok hivatásukra gondosan előkészültek és annak fontosságát teljesen átérzik.

A XIX. század tanáreszménye a tudós és a kiváló szaktanár volt, aki minél több szakismeretet közölhet tanítványaival. Ez a tanártípus felelt meg a kor specializáló irányának és materiális szellemének. A mi korunk a tudományon avagy a szaktudáson túl mást is követel attól, aki a jó tanár címért igényt tart: sokoldalú általános műveltséget, szilárd erkölcsi világnézetet, alapos gyakorlati életismeretet, mert ezek nélkül legfeljebb oktató hivatásának felelhet meg, de értelemfejlesztő és erkölcsnevelő hivatásának nem.

A vérbeli tudós minden mellétekintet nélkül törekszik a jelenségek és események, az állapotok és változások, az elvek és rendszerek megismerésére és tisztázására, mert célja az abszolút tudományos igazság felkutatása, önmagáért, *l'art pour l'art* műveli a tudományt. De a tiszta tudomány eredményeit értékesíteni kell a gyakorlati élet számára, s ezt a feladatot az u. n. alkalmazott tudományok művelői és a gyakorlati szakemberek oldják meg. A természettudomány elméleti eredményeit az orvos, a mérnök, a gazda hasznosítja. A szellemi vagy történeti tudományok eredményeit a szociológus, a politikus és legszélesebb hatókörben a pedagógus gyümölcsözteti az emberiség javára.

Kétségkívül eszményi állapot, ha a tanár egyszersmind kiváló tudós vagy szakember; az egyetemen nem is lehet másképp, de a középiskolában, szakiskolában, népiskolában elég ha ismeri a tudomány alapvető eredményeit és el tud igazodni az általa oktatott tárgykörben. Elsőrendű hivatása a tudomány eredményeinek alkalmazása, az ismeretek közlése és az ifjúság nevelése. Teleki Pállal együtt sokszor és sokhelyt hangsúlyoztuk, hogy egyetemi tanárokként

is tanítóknak érezzük, tartjuk, valljuk magunkat és büszkék vagyunk arra, hogy a néptanítókkal és a középfokú iskolák tanáraival együtt a nemzetnevelők egységes rendjébe tartozunk. Valljuk és hirdetjük ezt, mert hosszú évek tapasztalatai megtanítottak arra és meggyőződésé érlelték bennünk azt, hogy az egyetemi tanszékről előadó tudós munkásságának minden tudományos eredménynél értékesebb gyümölcse és nagyobb sikere, ha a maga tudományát és a maga erkölcsi világszemléletét minél több ifjúnak át tudja adni, ha mennél több tanítványt nevel, aki az ő eredményeire építve továbbviszi a tudományt és továbbneveli a nemzet ifjúságát. Tanítóknak és nemzetnevelőknek valljuk magunkat, mert a tudomány művelése és terjesztése, a szakismeretek közlése mellett mindig tudatosan törekedtünk a gondjainkra bízott ifjak értelmének fejlesztésére, műveltségének gyarapítására, erkölcsének és jellemének nevelésére, s mert miniszterként ezt követeljük minden tanártól és tanítótól.

Ahhoz, hogy e követelménynek meg is felelhessenek — ismétlem — sokoldalú általános műveltséggel, szilárd erkölcsi világnézettel, alapos gyakorlati életismerettel kell rendelkezniük és természetesen tökéletes pedagógiai képzettséggel, meggyőződéses nemzetnevelői hivatástudattal.

Ezeket tartva szem előtt hívtam életre a liceum új iskolatípusában a nevelés — iskolai, családi, társadalmi nevelés — hivatására előkészítő új iskolatípust, emeltem főiskolai színvonalra a tanítóképzést a líceummal kapcsolatos kétéves tanítóképző akadémia megszervezésével s ugyané szellemben készítem elő a főiskolai reform keretében a középiskolai tanárképzés újjászervezését.

A tanító- és tanárképzés új rendje remélhetőleg megoldja a tanerőképzés tökéletesítésének problémáját a jövőt illetően. Nehezebb feladat a régi rendszerben nevelkedett tanárok és tanítók átképzése, de mégis megoldható azoknak a jeles pedagógusoknak segítségével, akik már a múltban is előharcosai voltak, most pedig tudatos munkásai a korszerű nemzetnevelésnek. A vezető szerep e tekintetben a tankerületi főigazgatókat és az ő közvetlen munkatársaikat, a tanfelügyelőket, a középiskolai tanulmányi felügyelőket és a népiszkolai körzeti felügyelőket illeti.

Az ő feladatuk a nemzetnevelők munkásságának irányítása, ellenőrzése s ennek során oktató- és nevelőmunkájuknak tökéletesítése. De ugyanezt a célt szolgálják a tanerők részére kiadott tantervek és utasítások s a számukra rendezett tanfolyamok is, aminő ez a most befejezett előadássorozat is volt. Bízom abban, hogy a magyar tanítók és tanárok minden elismerésre és megbecsülésre méltó testülete céltudatos önképzéssel is elő fogja segíteni a nemzetnevelés tökéletesítésére irányuló törekvéseink diadalát. Bízom abban is, hogy minden kicsinyes szempont félretéve, egymás munkáját megbecsülve és értéke szerint méltatva, maguk fogják a nemzetnevelés elvi egységének megteremtéséhez szükséges együttműködést életrehívni a különféle fokon és irány-

ban működő iskolák tanítói és tanárai között. Meg fogják érteni, hogy a különféle iskolák együttműködése elengedhetetlen előfeltétele a céltudatos és egységes szempontú nemzetnevelő munkának.

Mi ennek a munkának az eszmei célja? Mi a tartalma és iránya? Ezt korunk általános nemzetpolitikai célkitűzései és irányzata határozzák meg, mert a nemzetnevelési rendszer mindig a kor eszmevilágának függvénye és általános kultúrájának kifejezője. A mi korunk a XIX. század túlságosan individualizáló és specializáló irányával, materiális szellemével és osztálypolitikájával szemben a szociális gondolatban s a szellemi és erkölcsi erők egybefogásában, a spirituális szellemen és a társadalom minden rétegét és osztályát egybefoglaló nemzetpolitikában látja a maga irányító normáit. A nemzeti élet szintézisének, az erkölcsi alapon nyugvó egységes nemzeti közszellemnek megteremtésére, a nemzeti munkaközösség megszervezésére törekszik. A nemzetnevelésben — elismerve a szakműveltség szempontjait — az egységes nemzeti közműveltség szempontjainak kidomborítására, az ismeretközlés mellett az értelem- és erkölcsnevelés szempontjainak érvényesítésére törekszik; civilizáció helyett igazi kultúrát igyekszik adni, tudást és erkölcsöt, mert ezek a kultúrának egyenrangú alkotóelemei.

A nemzetnevelő munkából a modern állam részt kíván adni a hadseregnek, a közigazgatásnak, az irodalomnak, a színháznak, a sajtónak és magának a társadalomnak is. Irányító befolyásával mindezeket az egészséges nemzetnevelés szolgálatába kívánja állítani. A nemzetnevelés főszereve mégis az iskola, hol az ifjúságot nevelik a társadalom hasznos tagjává és az állam becsületes polgárává.

Az iskola műveltségosztó intézmény. Célja a nemzeti művelődés színvonalának emelése az ifjú nemzedékek képzése, műveltségüknek gyarapítása által. Tanulóinak különböző fokon és színvonalon, általános, vagy szakszerű irányban kultúrát ad, melynek birtokában azok biztosan eligazodhatnak az életben, kötelességtudó, munkás, hasznos tagjai lehetnek a nemzeti társadalomnak, művelt és erkölcsös polgárai az államnak. Ennek az iskolai műveltségnek azonban, kultúra lévén, kettős — értelmi és érzelmi — tartalma van. Ehhez képest az iskola nemzetnevelő tevékenysége is két irányban halad. Egyfelől ismereteket közöl és az értelmet fejleszti, másfelől erkölcsiséget és világszemléletet formál, röviden: oktat és nevel.

Önmagában e két tevékenység egyike sem vezet teljes eredményhez, nem teremt és nem gyarapít kultúrát. Az ismeretek közlésével és az értelem fejlesztésével, a szó szoros értelmében vett tanítással magas színvonalra emelhetjük a civilizációt. Erkölcsneveléssel hitet adhatunk és világnézetet formálhatunk, azt meggyőződéssé szilárdíthatjuk. De igazi kultúrát, komoly és megalapozott műveltséget csak az oktatás és nevelés szempontjainak együttes és kiegyensúlyozott alkalmazásával adhatunk és fejleszthetünk.

Az oktatás és nevelés egyensúlya s a nemzetnevelés alapvető szempont-

jainak minden iskolafajtában érvényesülő elvi egysége előfeltétele annak, hogy az iskolák erős, meggyőződéses, jellemes, erkölcsös, munkás, kötelességtudó, hivatásuknak élő és szociális érzéstől áthatott ifjakat küldhessenek a nemzeti élet különböző munkaterületeire. Az ismeretközlés és értelemfejlesztés mellett az iskola kötelessége a keresztény erkölcsiség és a nemzeti eszme, az egyéni jellem és a szociális érzés alappillérein álló világszemlélet kiformalása is. Oktatással és neveléssel kell a nemzet ifjúságát felvértéznie az életküzdelmekre, kiképeznie a maga hivatásának betöltésére, előkészítenie nagy nemzeti feladatok megoldásában leendő részvételre. Az iskolának az életre kell nevelnie, de nem szakismeretek s az u. n. gyakorlati ügyességek mértéktelen oktatása, hanem a nemzeti élet alapjainak, mai állapotának, alapvető problémáinak megismertetése s az életben való eligazodást megkönnyítő általános műveltség — tudás és erkölcs — adása által. Ebben a gondolatmenetben határozva meg az iskola célkitűzését, szükségképen kerül a tanulmányok központjába a nemzetismeret. A múlt század humanisztikus és reális középiskolájával szemben a mai középiskolánk, a gimnázium, nemzeti középiskola, melynek tantervében a hangsúly a nemzetismereti tárgyak oktatásán van. A magyar nyelv- és irodalom, a történelem, a föld- és néprajz, az államtani és gazdasági ismeretek mellett ebbe a körbe tartozik a társadalomalkotó és összetartó erőtényezőül ismert keresztény vallás tanítása s a nemzeti művelődéskialakításában oly nagy szerephez jutott latin nyelv és klasszikus műveltség ismertetése is. De a természettudományi tárgyak oktatásában is kifejezésre jut ez az irányzat a magyar föld természeti jelenségeinek, alkatának és kincseinek fokozottabb ismertetésében. A nemzetismereti oktatás vezérlő szempontja érvényesül a tanulók szellemi színvonalához mért szűkebb keretben a polgári iskolában és a népiskolában, sőt a szakoktatási szempontok sérelme nélkül a hivatásnevelő gyakorlati középiskolákban és szakiskolákban is.

A nemzetismereti oktatás s ennél fogva a világszemléleti nevelés központjában az összes középfokú iskolákban, de már a népiskola és a polgári iskola felsőbb osztályaiban is a történetoktatás áll s ez a szerepe határozza meg azt is, miképen kell a történelmet tanítanunk.

A történelmet egy régi mondás az élet mesterének nevezi. Ennek a megállapításnak helyességét újabban kétségbe vonták, de igaztalanul, mert nemzetünk és más nemzetek múltjának ismerete igen sok tanulságot rejt magában, melyeket az életben értékesíthetünk.

Ezek a tanulságok azonban formalisztikus oktatással, az események és történések száraz felsorolásával és mérlegelésével nem aknázhatók ki. Az évszámok, nevek, csaták, országgyűlési határozatok, törvények, rendeletek hosszú sorának lélektelen betanultatása legfeljebb arra jó, hogy az ifjúból minden történeti érzéket kiöljön és örökre megutáltassa vele nemzete és az emberiség múltját. Mint Arany János írta az effajta tanításról:

*„történelemből, ha kicskét tanult is,
meg elfelejté a vizsgálatig,
mert a fonál, ha oly hosszúra nyúlt is,
nem az volt, ami szellemnek mondatik,
de a föld minden évszáma s királya,
meg a tanító körmönfont irálya.”*

Egy tanárnak sem szabad megfélekednie arról, hogy az évszámok, nevek és más egyebek csak az összefüggések és a fejlődési folyamat megvilágítására szolgáló emlékeztető támpontok. Nem szabad feledniük azt sem, hogy az efféle lélekelen formalizmus épen a történetoktatásban bosszulja meg legjobban magát.

A történettanítás célja a társadalom műveltségének kiegészítése a nemzet és az emberiség múltjának ismeretével, kiegészítése az iskolai tanulmányok során felvázolt világgépnek, ami nélkül nincs eligazodás korunk bonyolult életformái és súlyos problémái közepette. Célja továbbá a keresztény elkölciségen és a nemzeti gondolon épülő erkölcsi világszemlélet megvilágítása és alátámasztása.

A történelemből ismerjük meg fajtánk eredetét és összetételét, más nemzetekhez hasonlóan sok vérkeveredésen keresztülment magyar népünk kialakulását, örökölt erényeit és hibáit, természetes képességeit és készségeit. A történelem tanít meg arra, hogy ezen a földön, melyről Teleki Pál oly szépen beszélt bevezető előadásában, mi volt és mi ma is a magyar nemzet hivatása hazai és világviszonylatban, s ennek ismeretében igazi nemzeti önértetre és hivatástudatra. A történelem folyamatának, epochális eseményeinek, történeti nagyjaink működésének ismerete ad módot mai világhelyzetünk és belső állapotaink helyes megértésére és nemzetpolitikai problémáink megoldási módzatainak biztos felismerésére. A történelemből ismerjük meg azokat a sajátos magyar intézményeket, melyek mindig a kor eszmevilágához és szükségleteihez igazodva alappillérei a nemzeti államnak és társadalomnak. A történelem világítja meg, miképen kell az ősi hagyományok tiszteletét és a korszerű haladás eszméjét, a múlt örökségét és a jövő követelményeit összeegyeztetnünk, miképen kell a sajátosan magyar eszmények és intézmények sérelme nélkül nyugatról beáramló eszméket és intézményeket — ha azok üdvöseknek ismertettek fel — magunkévá és magyarrá tennünk. A történelem vezet sok nagy magyar példaadó munkásságának és áldozatos életének jellemzésével az eszmények tiszteletéhez és a nemzeti közösség érdekében álló cselekvésekhez.

A nemzeti történet keretében az eseménytörténet oktatása csupán az Összefüggések és folyamatok magyarázatául használandó fel, a világtörténet egyfelől a nemzeti történet megvilágítására, külső összefüggéseinek magyarázatára, másfelől a magyar művelődést is felölelő európai keresztény kultúra ismertetésére szolgál az iskolában. Nem adatokkal és számokkal kell

megtöltenünk az ifjúság fejét, hanem történeti műveltségét kell kialakítanunk, a történet szellemét kell lelkébe öntenünk. Ezen az úton, evvel a módszerrel lesz gyümölcsöző az iskolai történetoktatás. Az ily szellemben és módszerrel tanított történelem az értelemfejlesztés és világszemléletformálás legfontosabb eszköze.

Múlt és jelen, jelen és jövő egymással szervesen összefüggő, szétválaszthatatlan folyamatok. Egyik a másikon épül. E fejlődési folyamat folytonosságának legnagyobb tanulsága az, hogy a múlt hagyományainak erőszakos félretétele nem a korszerű haladás ügyét, hanem a rombolás eszméjét szolgálja; a korszerű reformok hátráltatása viszont nem a hagyományos rend fennmaradásához, hanem emésztő tespedéshez vagy pusztító forradalmakhoz vezet. A magyar nép legnagyobb fiai, a nemzet hivatott vezérei mindig össze tudták egyeztetni a hagyományok tiszteletét a haladás eszméjével s ezért tudtak nagyot és maradandót alkotni, ezen az úton biztosították egy ezredéven át a legválságosabb időkben is a nemzet fennmaradását.

Ezt kell minden magyar ifjúnak megtanulnia az iskolában a történelemből, mert e nélkül a jövő küzdelmeiben minden jószándékuk mellett is képtelenek lennének helytállni.